

İNSAN HAKLARI NORMLARI VE İNSAN HAKLARI HİYERARŞİSİ

Human Rights Norms and Hierarchy of Human Rights

Melek SARAL*

Öz

Evrensel, bölünemez ve birbirleriyle bağlantılı insan hakları normlarının hepsi aynı derecede mi önemlidir yoksa temel hakların olağan haklara karşı hiyerarşik bir üstünlüğü var mıdır sorusu, insan hakları öğretisi tarafından tartışılan ve insan hakları alanında çalışan bilim insanlarını meşgul eden önemli sorulardan biridir. İnsan hakları normları arasında teorik olarak bir hiyerarşi bulunup bulunmadığı tartışmalı olsa da, uygulama aşamasında kaynakların yetersizliği, siyasi çıkarlar, farklı haklar arasındaki çatışmalı durumlar ve olağanüstü haller gibi sebeplerden dolayı insan hakları arasında hiyerarşi oluşabilmektedir. Mevcut uluslararası insan hakları hukukunun yapısından kaynaklanan veya insan haklarının uygulanması sırasında aktörler tarafından oluşturulan hiyerarşiler uzun vadede insan hakları normlarını ve temayül hukukunu etkiledikleri için incelenmeleri önem arz etmektedir. Bu makale insan hakları arasındaki hiyerarşi tartışmalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Makale insan hakları normları arasında bir hiyerarşi olup olmadığını tartışan birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakların birbirleriyle ilişkisi, temel ve olağan insan hakları arasındaki farklar ve askıya alınmayan hakların statüsü gibi argümanları inceleyecek ve alternatif yaklaşımları örneklerle açıklayacaktır.

Anahtar Kelimeler:

İnsan Hakları,
Hiyerarşi,
Normlar.

JEL Kodları:

K33, K38, K39

Abstract

The question of whether universal, indivisible, and interdependent human rights norms have all the same importance or do fundamental rights have a hierarchical superiority to ordinary rights poses a severe challenge to the human rights scholar. Although it is controversial whether there is a hierarchy among human rights norms at a theoretical level, a hierarchy of human rights can occur at a practical level due to scarcity of resources, political interests, conflict between different rights, and emergencies. It is essential to examine the hierarchies arising from the structural framework of human rights law or practices of human rights by actors during the implementation of human rights, as the prioritization of specific human rights over others has the potential to shape the human rights norms. This article will illustrate alternative approaches supporting or opposing the hierarchy of human rights arguments, such as the relationship between the fundamental and ordinary rights, first and second-generation rights, and the non-derogatory status of specific rights. The illustration and examination of these diverse positions on the hierarchy of human rights will help us the alternative explanations regarding the hierarchy of human rights norms.

Keywords:

Human Rights,
Hierarchy, Norms.

JEL Codes:

K33, K38, K39

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, melek.saral@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7429-924X

1. Giriş

Uluslararası toplumun en büyük başarılarından biri olan insan hakları normlarının ve standartlarının gelişimi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden (İHEB) çok önce başlayan dinamik bir süreçtir. İnsan hakları normlarının ve standartlarının gelişimine tarih boyunca Magna Carta (1215), İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi (1689), Virginia İnsan Hakları Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) ile Amerikan Haklar Bildirgesi (1791) gibi birçok önemli belge ve olay kademeli olarak katkıda bulunmuştur (Mutua, 2016, s. 9-11). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler (BM), kendi kurucu belgesi olan 1945 BM Şartı ile uluslararası insan hakları hukukunun temel çatılarından birini oluşturmuştur. BM Antlaşması Madde 1 (3) tüm insanların hak ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesini, 55. maddenin (c) bendi de gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere tüm insanların hak ve temel özgürlüklerine bütün dünyada saygı gösterilmesinin kolaylaştırılmasını BM'nin amacı olarak belirtmektedir. 1945'ten beri BM birçok sözleşme ve doküman düzenleyerek uluslararası insan haklarının standartlarını oluşturma sürecinde belirleyici olmuştur. Bu belgelerden en önemlileri 1948 İHEB ile BM 1966 İkiz Sözleşmeleri olarak anılan Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir (ESKHS) (Joseph ve Kyriakakis, 2010, s. 1). Bu üç belge, bir yandan dil, din, ırk, cinsiyet, milliyet ve sosyal statüden kaynaklanan farklılıklardan bağımsız olarak tüm insanların eşitliği üzerine kurulu insan haklarını koruma altına almış, bir yandan da egemen devletleri sınırlandırarak onları bireylerin kişiliğine ve onuruna saygılı olmakla ve haklarını uluslararası standartlara uygun olarak korumakla yükümlü tutmuştur. Aynı zamanda bu belgeler, devletlere kendi sosyokültürel ve siyasi geçmişlerine uygun olarak insan hakları normlarını uygulama alanı da sağlamıştır.

Toplum düzenlemeyi ve düzeni sağlamayı amaçlayan hukuk, doğal olarak hiyerarşiktir. Hukukun bu hiyerarşik yapısı sadece natüralist ekol tarafından değil, pozitivist ekol tarafından da kabul edilir (Koskenniemi, 1997, s. 566-567; Lee, 2020, s. 2). Hukuki güvenlik, anarşi ile başa çıkma ve net çözümler sunma fikrini aktaran bir kavram olarak hiyerarşi, iç hukuk düzenine anayasa hukukunun en üstte olduğu bir normlar piramidi olarak yansımıştır. İç hukukta var olan normlar hiyerarşisine göre, üst norm anayasa ile yasa, tüzük, yönetmelik ve diğer düzenlemeler arasında hiyerarşik bir ilişki ve uygunluk denetimi mekanizmaları bulunmaktadır. Hiyerarşi kavramının uluslararası hukuktaki yeri ve iç hukuktaki anayasal normlar ile kanunlar arasındaki normlar hiyerarşisinin uluslararası hukuk normları arasında olup olmadığı ve olması gerekip gerekmediği tartışmalıdır (Klein, 2008, s. 479; Sangiavonni, 2017, s. 249). İnsan haklarının diğer uluslararası hukuk normlarına karşı hiyerarşik üstünlüğü olup olmadığı öncelikle buyruk kurallar (*jus cogens*) bağlamında tartışılmaktadır. Ancak insan hakları normlarının diğer uluslararası hukuk normlarına karşı, bu şekilde bir üstünlüğü bulunmamaktadır. İnsan hakları normları arasında bir hiyerarşi olup olmadığı sorusunun cevabını arayan ve bu çalışmada da analiz edilen ikinci tartışma ise temel haklar, *jus cogens* kurallar, non-derogatory (olağanüstü hallerde askıya alınamayan) haklar ile birinci (medeni ve siyasi haklar), ikinci (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar) ve üçüncü (dayanışma hakları) kuşak haklar¹ bağlamında yürütülmektedir.

¹ Üç kuşak haklar kavramı ile Karel Vašák (1977) insan haklarını en yaygın kullanılan şekilde sınıflandırmıştır. Birinci kuşak haklar negatif haklarla ilgilenip medeni ve siyasi özgürlükleri kapsar. Sosyalist gelenekten gelen ikinci kuşak haklar, pozitif haklarla ilgilenir ve sosyal, ekonomik ve kültürel

Abraham Maslow'un psikolojik ihtiyaçlar piramidi üzerine yaptığı çalışmalardan bu yana, araştırmacıların insan hakları normları hiyerarşisine ilgisi artmıştır. Shue (1980) Temel Haklar adlı eserinde, hakları temel insan ihtiyaçlarına (geçim ve güvenlik) göre derecelendirmiştir. Brockett (1978) de yaşam hakkını zirveye yerleştirdiği bir hiyerarşi önermiş olup bu hak yaşamın gerektirdiği beslenme, su ve hava hakkı ile birlikte güvenlik haklarını da içermektedir. Brockett'a (1978, s. 10) göre diğer hakların yeterince korunabilmesi için bu hakların karşılanması gerekmektedir.

İnsan hakları hiyerarşisi ile ilgili liberal argümanlar, insan hakları minimalizmine dayalı olup yaşama ve özgürlük haklarına odaklanan kltrlmş bir insan hakları anlayışı önermektedir (Deveaux, 2009, s. 171). Bu minimal insan haklarının önde gelen temsilcilerinden biri olan Michael Ignatieff, bireylerin negatif özgürlüklerinin devletin keyfi müdahalesinden korunmasıyla insan haklarına dair geniş bir siyasi fikir birliği inşa edilebileceğini savunmaktadır. Ignatieff'e (2001) göre tüm insan hakları aktivizminin temel önceliği işkenceyi, cinayetleri, tecavz ve saldırıları durdurmak ve bireylerin güvenliğini iyileştirmek olmalıdır. John Rawls'a (1999, s. 65) göreyse temel insan haklarının içerdiği 'özel acil haklar sınıfı', negatif özgürlüklerle sınırlı olmayıp minimum düzeyde ekonomik güvenliği de kapsamaktadır. Ancak bu minimum ekonomik güvenlik oldukça sınırlıdır ve bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri için hayati olan eğitim ve gerekli düzeyde sağlığa erişim gibi hakları kapsamamaktadır.

İnsan hakları minimalizmine dayalı liberal argümanlar, varsayımsal olarak birinci kuşak medeni ve siyasal hakları, ikinci kuşak sosyal, kültürel ve ekonomik haklardan ayırmakta ve ikinci kuşak hakları minimal düzeyde tutmaktadır. Nickel'a (2005, s. 387) göre liberal yaklaşım ekonomik ve sosyal hakları minimal düzeyde tutarken, uluslararası insan hakları belgeleri ikinci kuşak haklara arzulanan hedef ve idealleri ekleyerek onları minimal iyi bir hayat şartlarının çok ötesine taşımaktadır. Liberal minimal insan hakları yaklaşımı, insan hakları normlarının çeşitli amaçlarla hiyerarşik olarak sıralanabileceğini savunarak insan hakları normlarını bölünmez olarak ele alan uluslararası insan hakları hukukuyla çatışmaktadır. Özellikle modern insan hakları teorisinde, haklar arasında hiyerarşi olup olmadığı tartışmalıdır. Geniş kabul gören, insan haklarının bölünmez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilgili olduğu genel prensibi ve hiçbir temel hakkın diğerine üstünlüğü olmadığı kabul bir anlamda insan hakları hiyerarşisi önerisini rtmektedir.

Her ne kadar insan hakları normları arasında teorik olarak bir hiyerarşi bulunmasa da uygulama aşamasında farklı sebepler, insan hakları arasında böyle bir hiyerarşinin oluşmasına neden olabilmektedir. Devletler çatışan çıkarlar ve haklarla başa çıkmaları gereken durumlarda bazı hakların korunmasına diğerlerine göre öncelik vermek zorunda kalabilmektedir. Devletler insan haklarını bu şekilde önceliklendirirken sadece insan hakları rejimlerine farklı yaklaşımlar getirmekle kalmaz, aynı zamanda temayül hukuku çerçevesinde insan hakları normlarının gelişimine de katkıda bulunurlar. Buna ek olarak insan haklarının uygulanmasında devletlerin farklı yaklaşımları, sadece devlet egemenliği ile insan haklarının evrenselliği arasında bir denge kurulması için alan sağlamakla kalmaz, aynı zamanda devletlerin kendi sosyokültürel ve siyasi geçmişlerine uygun olarak insan hakları normlarını ifade etmelerini de sağlar (Thoreson, 2018). Ancak insan hakları normları arasında oluşan bu hiyerarşi, devletlerin farklı ve bazen atışabilen

hakları içerir. Vaşak nc nesil insan haklarını "dayanışma hakları" olarak adlandırmıştır; bu haklar bireylerin yanı sıra devletlerin ve diğer siyasi birimlerin toplu eylemini gerektiren haklardır.

sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerini yansıtarak istikrarsızlık doğurabilir. Ancak, insan hakları normları arasında hiyerarşi olmasının insan haklarının uygulanmasında pozitif etki yapabileceği ve bu sayede insan haklarının daha etkin bir şekilde uygulanabileceği de insan hakları araştırmacıları tarafından iddia edilmektedir. Bu argüman iç hukuk ile paralel bir örneklem üzerinden giderek uluslararası insan hakları normları arasında ulusal hukukta olduğu gibi bir hiyerarşi olması durumunda, insan hakları hukukunun daha açık standartlara sahip bir uygulama alanına sahip olacağını savunur.

İnsan hakları arasında bir hiyerarşi olup olmadığı ve bazı hakların uygulamada öncelenip öncelenemeyeceği tartışmalı olmakla birlikte işkence yasağı gibi mutlak hak statüsündeki hakların olağanüstü durumlarda dahi askıya alınmaması, aslında haklar arasında hiyerarşi olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Koji, 2001). Uluslararası insan haklarında mutlak haklara yapılan atıf, sadece teorik düzeyde değil, aynı zamanda pratikte de daha önemli görülen hakların daha fazla korunmayı hak ettiği varsayımına dayalı olarak bir hak sıralamasına neden olmaktadır. Ayrıca haklardan bazıları, kamu yararı ve güvenlik gerekçesiyle sınırlandırılabilir; bu da sınırlandırılabilen hakların sınırlandırılmayan haklarla aynı statüye sahip olmadıkları izlenimi vererek haklar arasında bir hiyerarşi olduğu algısını yaratmaktadır. Özellikle olağanüstü hallerin yaşandığı dönemlerde insan haklarının bütünsel olarak uygulanmasındaki zorluklar, ister istemez uygulamada haklar arasında bir önceliklendirmeye sebep olabilmektedir. Aynı bağlamda gelişmekte olan ülkelerde ve/veya geçiş dönemindeki ülkelerde de kaynakların sınırlı olmasına veya farklı siyasi güç ve çıkar grupları arasındaki uyumsuzluklara bağlı olarak, insan hakları uygulanırken birtakım sıralamalar yapılmak zorunda kalılabilmektedir. Buna ek olarak, olağanüstü dönemlerde de temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması kriz sürecini başarılı bir şekilde yönetmeyi mümkün kılmak için gerekli olabilmektedir. Bunun en yeni örneği içinden geçilen Kovid-19 salgını sırasında küresel ölçekte yaşanmaktadır. Pandemi döneminde devletlerin -siyasi sistemlerinden ve rejimlerinden bağımsız olarak- kamu sağlığı ve güvenliği gibi nedenlerle temel hak ve hürriyetleri sınırlandırdıklarını ve sağlık ile ilgili hakların seyahat özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin önüne geçtiğini görüyoruz. Her ne kadar bu tip kısıtlamaların kamu sağlığını ve güvenliğini korumak için gerekli olduğu kabul edilse de temel hak ve özgürlükler askıya alınırken -bu haklar, uluslararası toplumun dayandığı değerleri temsil ettiği için- ölçülülük ilkesinin önemi özellikle vurgulanmakta ve uzun vadede bu kısıtlamaların temel hak ve özgürlüklere etkisine dair endişeler dile getirilmektedir.

Devletlerin ve uluslararası aktörlerin birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar diye adlandırılan medeni ve siyasi haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile dayanışma haklarına yaklaşımlarında da insan hakları arasındaki hiyerarşinin yansımaları görülebilmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulamalarındaki eksikliklere, devletlerin gelişim düzeylerindeki eksiklikler ve kaynakların azlığı nedeniyle uluslararası aktörler tarafından daha müsamahakâr bir yaklaşım gösterilebilmektedir (Quintavalla ve Heine, 2019). Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların koruma altına alınması bağlamında devletler, sınırlı kaynaklar ile çok sayıda hedef arasında çatışma yaşanan durumlarla karşı karşıya kalabilmekte ve alınan uygulama kararları bağlamında belirli hakların diğerlerine göre önceliklendirilmesinden kaynaklanan bir hiyerarşi oluşturabilmektedir. Hem ekonomik kısıtlamalar hem de siyasi maliyetler, en azından kısa vadede, tüm insan haklarının bir kerede gerçekleştirilmesini çok karmaşık bir hale getirebilmektedir. Bazen devletler, rakip veya çatışan hakları dengeleme ve hakları diğer kamu hedefleriyle uyumlu hale getirme amacıyla birtakım

haklara öncelik vermek zorunda kalabilmektedir. İnsan hakları arasındaki hiyerarşı ile ilgili argümanlarda birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakların birbirleriyle ilişkisine ek olarak bireysel haklarla grup haklarına da işaret edilmektedir. Bu bağlamda grup haklarını garanti altına almak için bireysel haklar baskı altına alınabilmekte ve grup hakları bireysel haklardan daha önemli derecelendirilebilmekte veya aksine bireysel haklar grup haklarından daha önemli olarak kategorize edilip grup haklarının insan hakları olup olmadığı sorgulanabilmektedir.

Bu makale insan hakları arasındaki hiyerarşı tartışmalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.² Bu bağlamda yukarıda kısaca sergilenen temel ve olağan insan hakları ile askıya alınamayan haklar arasındaki farklara odaklanan tartışmalar ile farklı insan hakları kuşaklarına bağlı olarak ortaya çıkan hiyerarşı tartışmaları incelenecektir. Makale devletlerin belirli haklara öncelik verme sebeplerini incelerken bu uygulamaların insan hakları pratiklerine etkileri hakkında fikir verecektir. İlk olarak insan hakları arasındaki hiyerarşıyı anlamaya yardımcı olacak çerçeveyi inceleyecek olan makale, daha sonra insan hakları hiyerarşisinin oluşmasına dair bahsi edilen üç alternatif açıklamayı analiz edecektir.

2. İnsan Hakları Hiyerarşisini Anlamak

BM'nin kuruluşundan sonra, İHEB ile BM 1966 İkiz Sözleşmeleri olarak anılan MSHS ve ESKHS'den oluşan uluslararası insan hakları belgeleri insan haklarını uluslararası olarak paylaşılan değerler olarak tesis etmiştir. Uluslararası insan hakları normları bir bütünsellik arz eder ve dil, din, ırk, cinsiyet, milliyet ve sosyal statüden kaynaklanan farklılıklardan bağımsız olarak tüm insanların eşitliği üzerine kuruludur. Tüm insanların eşitliği üzerine kurulu insan haklarına göre insanları ırk, cinsiyet, din, milliyet ve kolektif bir gruba üyelik temelinde farklı saplara bölmek ayrımcılıktır ve hak ihlallerine yol açar.

İnsan haklarının bölünemez, birbiriyle bağlı ve birbiriyle ilişki içinde olduğu prensibi resmi BM doktrindir. 1968 tarihli BM Tahran Bildirgesi'nde bölünmezlik ilkesi "İnsan hakları ve temel özgürlükler bölünmez olduğundan, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmadan medeni ve siyasi hakların tam olarak gerçekleştirilmesinin imkânsız"³ olduğu ifadesiyle tescil edilmektedir. Bölünmezlik ilkesi tüm insan haklarının (yani en azından MSHS ve ESKHS'de listelenen tüm insan haklarının) eşit olduğunu kabul eder. Bu bağlamda, toplanma hakkı gibi siyasi bir temel hakkın tam anlamıyla güvence altına alınması için sosyal ve ekonomik hakların da güvence altına alınması gerekmektedir. Bir bireyin toplanma hakkından tam anlamıyla faydalanabilmesi için yeterli sağlığa sahip olması, bunun için de sağlık sistemine erişiminin olması gerekmektedir. Bölünmezlik ilkesine göre ekonomik, kültürel ve sosyal hakların gerçekleşmesi, medeni ve siyasi hakların gerçekleştirilmesi kadar önemlidir. Tüm insan haklarının birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olduğunu iddiasına dayalı olarak insan haklarının tam olarak gerçekleştirilmesi, bütün haklara eşit olarak muamele edilmesini gerektirmektedir. Bundan dolayı insan haklarının arasında bir hiyerarşı olduğu veya bir hakkın diğerinden daha önemli olduğu için uygulamada öncelik verilmesi gerektiği savı bazı araştırmacılar tarafından kabul edilemez bulunmaktadır (Sangiavonni, 2017, s. 246-248). Ancak bir hakkın gerçekleştirilmesinin veya garanti altına alınmasının bir diğer hakkın

² Etik kurul izni ve yasal izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

³ Uluslararası İnsan Hakları Konferansı Nihai Senedi, Tahran, 1968. BM Doc. A / CONF. 32/41 at 3.

gerçekleştirilmesini veya garanti altına alınmasını ne derecede etkileyeceği sorusunun cevabı, ilgili ülkenin kültürel, politik, yasal ve sosyal koşullarının yanı sıra, hangi hakların uygulanmasının ve garanti altına alınmasının mevzubahis olduğuna göre de büyük ölçüde değişiklik gösterebilmektedir.

Uluslararası insan hakları sözleşmeleri her ne kadar egemen devletleri sınırlandırarak onları bireylerin temel hak ve hürriyetlerini korumakla yükümlü tutmuşsa da egemen devletler, insan haklarını kendi buldukları sosyokültürel, politik ve ekonomik realitelere göre yorumlar ve gerçekleştirirler. Devletlerin bağımsız eylemleri bir yandan insan haklarının uluslararası standartlarda gerçekleştirilmesine katkıda bulunurken diğer yandan devletlerin kendi insan hakları normlar çerçevesini yaratmasına da yol açmaktadır. Bağımsız olarak hareket eden bir devlet, hangi insan haklarının diğerlerinden daha fazla korunmayı hak ettiğine veya daha spesifik olarak hangi hakların diğerlerinden daha önemli olduğuna karar verebilmektedir. Böylece bildirgenin ifade ettiği ortak insan haklarına saygı, bir devletin kendi öznel insan hakları anlayışıyla kolayca yer değiştirebilmektedir. Dolayısıyla bir devlet, uluslararası toplum tarafından üzerinde uzlaşılan ve BM'nin çerçevesini çizdiği insan hakları normlarından bağımsız olarak kendi insan hakları hiyerarşisini oluşturabilmektedir (Wuerffel, 1998, s. 370).

İnsan hakları araştırması alanındaki ana tartışmalardan biri olan evrensellik ve kültürel görecelik (Donnelly, 1999; Dubinsky, Higgins, Rosenfeld, Waldron ve Teitel, 1999; Lenzerini, 2014) tartışması da insan hakları normları arasında hiyerarşinin varlığının anlaşılması bağlamında önem arz etmektedir. Evrensellik ilkesi, insan haklarının mutlak olduğunu, diğer bir deyişle, insanların sadece insan olmasından dolayı haklara sahip olduklarını ve bu hakların belirli bağlamlarda geçersiz olmasının düşünülemez olduğunu savunur; buna karşın kültürel görecelik, ülkelerin veya bölgelerin ekonomik, politik ve kültürel özelliklerindeki farklılıklara dayalı olarak insan haklarının farklılaşması ihtiyacının altını çizmektedir. Bu tartışma aynı zamanda insan haklarının sınırlandırılması gereğinin en temel fikrini de oluşturmaktadır. Donnelly'nin (2007) belirttiği gibi, insan hakları ilkeleri konusunda neredeyse evrensel bir fikir birliği vardır; ancak, devletler uluslararası insan hakları hukukunu uygulamaya geçtiklerinde göreceli bir evrensellik devreye girer ve egemen devletlerin insan haklarını tarihsel, politik ve kültürel geçmişlerine göre adapte etmelerine izin verir. Ayrıca devletler bir hakkı diğerine göre önceliklendirerek, hakların ve insan hakları sözleşmelerinde çerçevesi çizilen sınırlama hükümlerinin veya istisnaların nasıl uygulanacağına dair kararlar vererek insan hakları rejimleri arasında belirli hiyerarşiler oluşturmakla kalmayıp kısa ve uzun vadede insan hakları normlarının gelişimini aktif olarak şekillendirmektedir.

Wuerffel'e (1998, s. 372) göre hangi hakların diğerlerinden daha önemli olduğu konusunda herhangi genel kabul görmüş bir fikir birliği olmadığından, insan haklarını uygularken veya yorumlarken haklar arasında hiyerarşi yaratan devletler, bunu istisnai bir şekilde yapmaktadır. Aynı zamanda, devletler tarafından ulusal düzeyde şekillendirilen bu tip hiyerarşiler, insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasını da önemli ölçüde etkileyebilirler. Çünkü egemen devletler tarafından oluşturulan bu hiyerarşiler, İHEB'in dayandığı "ortak anlayışı" baltalar ve bunun yerine öznelliğe dayalı farklı bir anlayışı teşvik eder, ortaya çıkan yeni anlayış da uluslararası insan hakları temayül hukukunu göz ardı edilemeyecek yönde etkileyebilir (Wuerffel, 1998, s. 370). Sadece egemen devletler değil, uluslararası organizasyonlar da insan haklarını yorumlarken bahsi edilen hiyerarşilerin oluşmasına ve buna dayalı bir temayül hukukunun meydana gelmesine yol açabilmektedir. Antlaşmalar devletlerden haklara saygı göstermelerini ve bu hakları güvence altına almalarını

bekler, ancak insan haklarının uygulanmasına, katılımcı devletlerin kapasitelerindeki farklılıkların yanı sıra ilgili ülkelerdeki hak kavramlarının farklılıklarına dayalı belirli bir esneklik eşlik etmektedir. Nispeten homojen üyelerden oluşan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bile, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) içtihatlarında, üyelerinin farklı sosyopolitik ve kültürel geçmişlerini barındıracak şekilde esnek olarak yorumlanmıştır (Hannum, 2016). Bu bağlamda, çok sayıda akademik çalışma (Brauch, 2004; Brems, 2003; Gerards, 2011; Gross ve Aolain, 2001; Hutchinson, 1999; Kratochvíl, 2011) AİHM tarafından devletlere uygulanan takdir marjı doktrini gibi belirli bölgesel insan hakları rejimlerini analiz etmekte ve AİHM'nin üyelerinin farklı sosyopolitik ve kültürel geçmişlerini gözettiğini göstermektedir.

2.1. Temel Haklar Olağan Haklar Ayrımı ve İnsan Hakları Hiyerarşisi

Hakların hiyerarşisi tartışmasında öne çıkan argümanlardan ilki, temel ve olağan insan hakları arasındaki farklara odaklı bir hiyerarşi belirleme arayışına dayanmaktadır. Temel hakların aslında doğal haklara dayandığının altını çizen bu argüman, temel hakların hiyerarşik olarak diğer haklardan daha üstün olduğunu savunmaktadır. Özellikle insan onuruyla ilintili olan hakların ihlali *ipso facto* (kendiliğinden) olarak değerlendirilmektedir (Meron, 1986). Shue (1980) temel hakların diğer tüm haklardan yararlanmak için elzem olduğunu savunur ve temel hakların reddedilmesi durumunda başka hiçbir haktan faydalanılamayacağını söyler. Shue'ya (1980, s. 22-26) göre temel olmayan haklar temel haklar için feda edilebilirken, temel geçim hakkı ve fiziksel güvenlik gibi temel haklar, temel olmayan haklar için feda edilemez. Bir bireyin temel fiziksel güvenlik hakkı garanti altına alınmadıysa ve fiziksel güvenliği cinayet, tecavüz, şiddet gibi tehditler altındaysa herhangi bir diğer haktan yararlanması da mümkün olamayabilir. Aynı şekilde temel geçim hakkının tam anlamıyla garanti altına alınmadığı ve bireylerin sağlıklı bir yaşam için gerekli olan ihtiyaçlara erişimden yoksun oldukları durumlarda da diğer haklardan yararlanmanın önüne ciddi engeller konulmuş olmaktadır.

Temel hakların olağan haklardan ayrımı beraberinde birçok zorluk getirmektedir, ancak uluslararası hukukta özel korumayı hak eden bazı temel hakların varlığı vazgeçilmezdir. Uluslararası hukuk alanında, tüm yasal insan haklarının bir alt kümesini oluşturan "temel" veya "çekirdek" haklar kategorisinin varlığı konusunda genel bir fikir birliğinden bahsedilebilmekle beraber hangi hakların temel haklar olduğuna konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır (Meron, 1986, s. 5-6). Temel hakları hiyerarşik açıdan değerlendirirken uluslararası insan hakları hukukunda üç farklı norma bakabiliriz: *jus cogens*, *erga omnes* (herkes ile ilgili) ve *non-derogatory*⁴ (olağanüstü hallerde askıya alınamayan haklar). İnsan hakları hukukunda *jus cogens*'in "uluslararası hukukun yüksek normlarını tasvir etmesinin" mümkün olup olmadığı sorusu insan hakları arasındaki hiyerarşinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca temel hakların değerlendirilmesindeki zorluk nedeniyle *jus cogens* ilkesi, en önemli insan haklarını tanımlamak için kabul gören olası bir yöntemdir (Wuerffel, 1998, s. 400). 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 53. Maddesi milletlerarası genel hukukun emredici bir normu olan *jus cogens* normları "bir bütün olarak devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir norm" şeklinde tanımlanmaktadır.⁵ Ancak bu tanıma rağmen hukukçular arasında bu

⁴ Non-derogatory haklar bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

⁵ https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf

kavramın tanımı ve çerçevesi tam olarak açıklığa kavuşturulamamış olup hangi insan hakları normlarının *jus cogens* sayılabileceğine dair bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda bütün insan hakları *jus cogens* norm olarak değerlendirilebilir mi, temel hakları *jus cogens* normların kaynağı olarak değerlendireceksek temel haklar ile temel olmayan hakları nasıl ayrıştırılabiliriz gibi soruların da cevaplanması gerekmektedir. *Jus cogens* normlarla ilişkili olmakla birlikte onlardan farklı olan *erga omnes* normlar, Uluslararası Adalet Divanı'nın "Barcelona Traction" kararında "bütün devletlerin bu hakların korunmasında hukuki menfaatleri olduğu" ifadesiyle tanımlanmaktadır.⁶ Fakat *jus cogens* normlarda olduğu gibi işkence ve insanlığa karşı işlenen suçlar haricinde hangi normların *erga omnes* norm olduğunun kararlaştırılması kolay değildir. Aynı şekilde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve MSHS gibi sözleşmelerde savaş hali de dahil olmak üzere olağanüstü durumlarda askıya alınamayan haklar olarak belirlenen haklar konusunda da fikir birliği bulunmamaktadır. Çünkü bahsedilen bu insan hakları sözleşmeleri farklı hakları askıya alınamayan haklar olarak listelemektedir (Sangiavonni, 2017, s. 249-251). Bu konu bu bölümün ikinci alt başlığında daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Meron'un belirttiği gibi, "insan hakları," "özgürlükler", "temel insan hakları", "temel özgürlükler", "haklar ve özgürlükler" ve "insan hakları ve temel özgürlükler" terimleri BM insan hakları belgelerinde birbirinin yerine kullanılmaktadır (Meron, 1986, 1; Wuerffel, 1998, s. 396-397). Bu uluslararası belgelerin kullandığı dil incelendiğinde sıradan insan hakları ile temel insan hakları arasında hiçbir ayırım yapılmadığı görülmektedir. Bir hakkın temel bir hak olup olmadığını belirlemeye yönelik bir adım, hakkın yarattığı yükümlülüklerin türünü incelemeyi de içerebilir. Bu bağlamda temel hakların *erga omnes* yükümlülükler yarattığı söylenebilir. Bir hakkın *erga omnes* statüsü varsa, tüm devletlerin o hakkın korunmasına bağlı olan çıkarları ve o hakkı koruma yükümlülüğü vardır. Başka bir deyişle, herhangi bir devlet, insan hakları ihlallerinin mağdurunun kendi vatandaşı olup olmadığına bakmaksızın, *erga omnes* statüsü olan hakların ihlallerine müdahil olabilir ve karşı dava açabilir. Bu bağlamda temel hakların *erga omnes* statüsü olan haklar olarak tanımlanabileceği ileri sürülebilir. Ancak hâkim olan görüşe göre insan haklarının *erga omnes* karakteri temel haklarla sınırlı değildir ve *erga omnes* yükümlülükleriyle ilgili kullanılan farklı kavramlar nedeniyle bu ilke, temel hakların tanımlanmasında çok yardımcı olmamaktadır (Sangiavonni, 2017, s. 249-251).

Uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan insan hakları, tüm taraf devletler açısından yükümlülükler yaratır ve bu yükümlülükler haklara göre farklılık göstermemektedir. Ancak hakların korunması ve garanti altına alınması ile yükümlü aktörler ve devletler, eylemleriyle ve öznel yaklaşımlarıyla insan hakları normları arasında bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası insan hakları sözleşmeleri haklar arasında bir hiyerarşiden bahsetmese de temel haklardan ve olağanüstü durumlarda dahi askıya alınamayacak haklardan söz eder ve insan hakları normları aktörlerin bu normları nasıl algıladığına bağlı olarak şekillenir. Klein (2008, s. 483), insan hakları arasında temel haklar ve olağan haklar bağlamında ortaya çıkan bir hiyerarşi fikrini reddetmekte ve bu bağlamda şu önemli soruları sormaktadır: Yaşam hakkının diğer haklara göre daha üstün bir hiyerarşiye sahip olmasının sebebi nedir? Yaşam hakkı diğer tüm hakların gerçekten üstünde midir? Yoksa yaşam hakkı aktörler tarafından daha önemli bir hak olarak algılandığı için mi daha üstün bir

⁶ International Court of Justice. 1970. The Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, §33. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf>

hiyerarşıye sahiptir?. İnsan hakları sözleşmeleri söz konusu olduğunda, ilgili hükmün kapsamı temel olarak sınırlıdır ve ne yaşam hakkına saygı gösterilmesine ne de devletlerin bu hakkı koruma yükümlülüğüne dair tam bir garanti yoktur. Klein'a (2008, s. 483) göre insan hakları arasında gerçek bir hiyerarşiden bahsedeceksek, insan hakları arasında öncelik veya üstünlük ve bazı hakların diğerlerinden daha önemsiz olduğu bir durum olmalıdır; ancak insan hakları sözleşmelerine baktığımızda insan hakları arasında böyle bir durumdan bahsetmek güçtür.

Buna ek olarak Klein (2008, s. 486), insan hakları arasında bir hiyerarşi olup olmadığı sorusunu, uluslararası mahkemelerin kullandığı terminolojiye bakarak cevaplamaya çalışmaktadır. Örneğin AIHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinde belirtilen yaşama hakkını Sözleşme'deki en temel hükümlerden biri olarak değerlendirmiş ve insan hakları hiyerarşisinde yaşam hakkını en üst dereceye yükseltmiştir. Benzer şekilde mahkeme, işkence yasağından korunma hakkının öneminin altını "demokratik toplumun en temel değerlerinden biri" ifadesiyle çizmiş ve işkence yasağını *jus cogens* norm olarak tanımlamıştır. Ancak Klein'a (2008) göre Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri için AIHM'nin kullanmış olduğu bu terminoloji insan hakları arasında gerçek manada bir hiyerarşi oluşturma amacı gütmemektedir. Bu terminolojinin kullanılması daha çok insan haklarının demokratik bir toplum için genel önemini vurgulama ve bu hakları mümkün olduğunca müdahalelerden koruma amacı taşımaktadır. Klein, insan hakları arasında bir hiyerarşi olduğu çağrışımını yapan bu ifadelerin ağırlıklı olarak retorik ifadeler olduğunu söylemektedir (Klein, 2008, s. 486).

Bir hakkın diğerine karşı hiyerarşik üstünlüğü tartışmasında temel hak ve özgürlükler arasındaki çatışmalardan doğan hakları derecelendirme ihtiyacı da hiyerarşinin varlığını destekleyici bir argüman olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda sorulması gereken soru da, belli bir hakkın uygulanması bir başka hakkın sınırlandırılmasına veya uygulanamamasına sebep oluyorsa, bu haklar arasında hiyerarşik bir ilişkiden bahsedebilir bahsedilemeyeceği olmalıdır. Hakların bu şekilde derecelendirilmesi, bir hakkın uygulanabilirliğinin değerlendirilmesine ve hakkın kapsamının yorumlanarak çatışan herhangi bir diğer hakkın sınırlandırılmasına yol açmaktadır (Klein, 2008, s. 486). Diğer bir sorun da hiyerarşik olarak daha üstün olduğu farz edilen haklar arasında bir çatışma çıktığında bu haklardan hangisine öncelik verilmesi gerektiği kararıyla ilgili ortaya çıkacak zorluklardır. Bazı durumlarda, çatışma içinde olan hakların hangisine öncelik verilmesi gerektiği kararı oldukça zorlayıcı olabilir. Çok bilinen, diğer bireylerin yaşam hakkını korumak için işkence yasağının ihlal edilip edilemeyeceği sorusu buna iyi bir örnek olup genellikle işkence yasağının ihlal edilemeyeceği şeklinde cevaplanır. Ancak, çatışan haklar arasında mevcut bir durum değerlendirilmesi yapılarak hakların dengelenmeye çalışılmasının haklar arasında gerçek manada bir hiyerarşi oluşturduğu iddia edilemez. Klein'a (2008, s. 487) göre bazı durumlarda çatışan haklar arasında durum değerlendirilmesi yapıp haklar arasında bir denge kurulmaya çalışılmasının nedeni, haklar arasında bir hiyerarşi olması değil, koşullara bağlı olarak belirli insan haklarına öncelik verilmesi gerekliliğidir.

Uluslararası toplum İnsan Hakları Bildirgesi'nde insan haklarının bir listesi üzerinde anlaşmış olsa da bunların temel niteliklerine göre önceliklendirilmesi, büyük ölçüde ulusal algı ve etik kurallar tarafından şekillenmektedir. Her ne kadar birtakım haklar temel haklar olarak kabul edilse de uluslararası toplum tarafından üzerinde fikir birliğine ulaşılmış bir temel haklar listesi bulunmamaktadır (Wuerffel, 1998, s. 369). Meron (1986), temel olan hakların belirlenmesinde öznellik sorununu ele alırken, temel hakların belirlenmesi konusunun kişisel, kültürel ve politik önyargılarla dolu olduğunu ve uluslararası toplum tarafından -belki de anlamlı bir fikir birliği elde edilemeyeceği için- temel hakların bir bütün olarak ele

alınmadığını söylemiştir (Meron, 1986). Genel itibariyle yaşama hakkı, işkence yasağı, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, adil yargılanma hakkı, suç ve cezaların kanuniliği gibi hakların temel haklar olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi -her ne kadar görüş birliği bulunmasa da- uluslararası sözleşmelerde yer alan askıya alınamayan haklar da temel hakların neler olabileceği hakkında bir fikir vermektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi de yaşama hakkı, kölelik, işkence ve geriye dönük cezai tedbirlerin yasaklanması gibi hakları askıya alınamayan haklar olarak görmektedir. Ancak bazı hakların temel olarak nitelendirilmesinin uluslararası sözleşmelere ek olarak “büyük ölçüde onların önemine dair öznel algılardan kaynakladığı” ileri sürülebilir (Meron, 1986, s. 108; Wuerffel, 1998, s. 399). Bu öznel algılar büyük ölçüde sosyokültürel, siyasi ve ekonomik etkenlerle şekillenmektedir. Buna göre, bazı aktörler siyasi ve medeni hakları temel haklar olarak görürken diğerleri gıda ve diğer temel ihtiyaçların siyasi hakların önüne geçtiğini ve daha önemli olduklarını iddia edebilmektedir. Böylece, temel hakların önem sırasına göre farklı versiyonlarının ortaya çıktığı ve bu hakların arasında bir hiyerarşi olduğu söylenebilir. İHEB - her ne kadar hukuki olarak bağlayıcılığı olmasa ve tavsiye niteliğinden ileri gidemese de- 30 madde halinde belirtilmiş ilkelerle her bireyin insan olduğu için sahip olduğu ve yoksun bırakılmayacağı normların tanınması ve korunması açısından öncüdür. İHEB bu haklar arasında herhangi bir öncelik veya hiyerarşi önermez, bu açıdan bakıldığında hangi hakların önem sıralamasında daha üstün olduğu sorusu ampirik bir sorudur ve zaman, kültür, politik bağlam gibi sorunun cevabında belirleyici birçok etkene bağlıdır. Farklı aktörler yaşamlarındaki tezahürlere göre farklı nesnel bir önem sıralaması yapabilirler. Bunun tezahürü karikatür krizleri döneminde Müslüman toplumlar ve Avrupa’daki toplumların insan haklarının uygulanmasına dair görüş farklılıklarında çok kuvvetli bir şekilde gözlemlenmiştir. Aktörlerin önceliklerinin dinsel ve kültürel farklılıklara göre değişiklik gösterdiği ve Müslüman toplumun din özgürlüğünün önceliğinin altını çizirken Avrupa’daki toplulukların demokratik toplumların en temel değerlerinden biri olarak görülen ifade özgürlüğünün öneminin ve önceliğinin altını çizdiği gözlemlenmiştir (Montgomery, 2002).

2.2. Askıya Alınamayan Haklar ve Sınırlanabilen Haklar Bağlamında İnsan Hakları Hiyerarşisi

İnsan hakları arasında bir hiyerarşi olduğunu iddia eden en yaygın yaklaşımlardan bir diğeri de hiçbir koşulda askıya alınamayan haklara bağlı olarak ortaya çıkan bir hiyerarşiden bahsetmektedir. Bazı insan haklarının diğerlerine göre daha üstün olduğu iddiasını, hiçbir koşulda askıya alınamayan ve sınırlama maddeleri bulunmayan haklar üzerinden açıklamaya çalışan bu yaklaşım, yukarıda açıklanan temel haklar ve olağan haklar ayırımına bağlı hiyerarşi argümanı ile ilintili olup belli ölçüde örtüşse de ayrı olarak incelenmelidir. Koji (2001) askıya alınamayan hakların, insan hakları normları arasındaki hiyerarşiyi en açık şekilde gösterdiğini iddia etmektedir. Askıya alınamayan haklar, normatif statüleri ve özelliklerinden dolayı temel haklarla, *jus cogens* ve *erga omnes* yükümlülüklerle karıştırılabilmektedir. Ancak askıya alınamayan hakları bu şekilde *jus cogens* statüsü olan haklar olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir. Özellikle farklı insan hakları sözleşmelerinin -örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1960) ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (1969)- farklı askıya alınamayan haklar listesi olduğunu göz önünde bulundurursak, bütün askıya alınamayan hakların aynı değerlendirilmesinin ve *jus cogens* normlar olarak görülmesinin doğru bir yaklaşım olmayacağı

anlaşılır (Koji, 2001, s. 920). Bu sebeplerden dolayı insan hakları hiyerarşisini incelerken askıya alınamayan hakları ayrı bir başlıkta incelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Askıya alınamayan haklara dair mevcut fikir birliği, toplanma hakkı, siyasi katılım hakkı, ekonomik ve sosyal haklar için oldukça zayıf olsa da yaşam hakkı, işkenceden korunma hakkı gibi haklar hiyerarşik olarak en tepeye yerleştirilirler. Merkezi öneme sahip olan bu haklar evrensel olarak kabul edilmiş olup bu hakların ihlalleri daha kabul edilemez ihlaller olarak algılanmaktadır.

Askıya alınamayan haklara hiyerarşik olarak üst kademedeki haklar gibi muamele edilmesi ve bu hakların birincil haklar olarak görülmesi, bu hakların işlevsel ve tündengimsel bir yaklaşımla değerlendirilmelerine dayanmaktadır. Çünkü diğer hakların gerçekeştirilmesi askıya alınamayan hakların korunmasına bağlıdır. Yaşam ve fiziksel güvenlik gibi haklar sürekli olarak ihlal edildiğinde, diğer hakların talep edilmesini veya korunmasını engelleyen yoğun bir korku ortamı oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, insanların yaşam hakkı ihlal edildiğinde diğer temel hak ve özgürlüklerin korunmasının ikinci planda kalması ve önemsizleşmesi kaçınlmaz olabilmektedir (Farer, 1992, s. 115-119). Buna karşın hakların bölünmezlik ilkesine yapılan vurguda özellikle, bir insan aeken özgür olması ne kadar önemlidir gibi felsefi sorular sorulmaktadır. İfade özgürlüğü ile diğer siyasi ve medeni haklar bireylerin askıya alınamayan haklarının korunmasını sağlamak için vazgeçilmez olabilmektedir. Aynı zamanda bireylerin ifade özgürlüğü ile diğer siyasi ve medeni hakları mevcut değilse, askıya alınamayan hak ihlallerinin engellenmesi, dile getirilmesi ve ihlallere karşı mücadele edilmesi de imkansız hale gelebilmektedir.

Sınırlama maddelerinin varlığı veya yokluğu da haklar arasında bir hiyerarşi olduğunun kanıtı olarak tartışılmaktadır. Bu bağlamda belirli insan haklarını sınırlayan maddelerin aslında bir hakkın kapsamını gösterdiğini, bir hakkın diğer haklar ile hiyerarşik ilişkisi ve aralarındaki olası çatışmanın nasıl çözüleceği hakkında hiçbir şey söylemediğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Klein'a (2008) göre aynı akıl yürütme, non-derogatory hükümler için de geçerlidir ve bu hükümlerin insan hakları normlarının hiyerarşisine bir katkıda bulunduğunu söylemek güçtür. Non-derogatory hükümler, olağanüstü durumlarda dahi askıya alınamazlar, ancak yine de normal şartlarda olduğu gibi ölçünlülük ilkesine göre sınırlandırılabilirler mümkündür. Bir hakkın askıya alınamamasının, hiyerarşik olarak diğer haklara karşın daha üstün olmasından ziyade, ölçünlülük ilkesini karşılamaması veya olağanüstü durumlarda kriz ile başa çıkmayı kolaylaştırmaması gibi çok daha farklı nedenleri olabilir. İlgili sözleşmelerde yaygın olarak listelenen yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, kul ve kölelik yasağı, suç ve cezaların geriye yürümezliği ilkesi ve masumiyet karinesi gibi non-derogatory hükümlerin de bazıları kısıtlanabilir (Klein, 2008, s. 481-482).

İnsan hakları nadiren mutlak veya koşulsuz olduğundan, sınırlama hükümleri, devlet egemenliği ile insan haklarının evrenselliği iddialarını dengelemeye yardımcı olur. Diğer hakların kullanılmasına ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasına izin vermek için temel bir fırsat sağlarlar. Haklardan muafiyet, istisnai durumlarda son çare ve gerekli bir araçtır; devletlerin hakları yasal bir şekilde sınırlandırıp askıya alması ve yaşama hakkı gibi daha temel hakların yerine getirilmesini garantilemesi, krizlerle yüzleşmelerine yardımcı olabilir (Hafner-Burton, Helfer and Fariss, 2011). Araştırmacıların çoğu, çeşitli devletlerin insan haklarıyla ilgili olarak tek tip bir haklar ve normlar anlayışına ulaşamadıklarını vurgulayarak, yerel gelenekler ve değerlerle uyumun gerekliliğine işaret etmektedir (An-Naim, 2002; Ibhawoh, 2000). Sınırlamalar, devletlerin insan haklarını içinde buldukları sosyoekonomik, kültürel ve politik koşullara göre gerçekeştirmesine izin verip yerel gelenek ve farklı normlar ikilemini aşmalarına

yardımcı olmaktadır. Aynı şekilde araştırmacılar, devlet egemenliği ilkesi ile evrensel insan hakları arasındaki gerilime işaret etmekte ve insan hakları ilkelerini devlet ve kamu çıkarlarıyla uyumlu hale getirmek için uluslararası insan hakları sisteminin sınırlama ve non-derogatory hükümlerin önemine işaret etmektedir (Thoreson, 2018, s. 205). Seyla Benhabib (2004, s. 2) bu gerilimi "liberal demokrasilerin kalbindeki temel ikilem: bir yanda egemen devletlerin kendi kaderini tayin iddiaları, diğer yanda evrensel insan hakları ilkelerine bağlılık" şeklinde ifade etmektedir. İnsan haklarına getirilen sınırlamalar ve istisnalar, evrensel insan haklarının normatif ve pragmatik olarak istenmeyen sonuçlarıyla başa çıkılmasına yardımcı olup farklı sistemlere sahip devletlerin kendi egemenlikleri dahilinde kendi vatandaşlarının değerlerini gerçekleştirmelerine olanak sağlar (Thoreson, 2018, s. 233).

Temel hak ve özgürlüklerin çok azı mutlak olduğundan ve haklar farklı sosyokültürel ve siyasi çerçevelerde farklı anlama geldiğinden hem insan haklarını sınırlandırmak hem de insan hakları normlarını yorumlamak ve uygulamada bir miktar takdir yetkisi kullanmak kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. İnsan hakları yükümlülüklerine yönelik sınırlamalar veya istisnalar, yalnızca insan hakları rejimlerine katılımı teşvik etmek ve devletlerin çatışma ve krizlerle başa çıkmalarını sağlamakla ilgili değildir; farklı ulusal sistemler ile uluslararası ve bölgesel insan hakları rejimleri arasında insan hakları normlarının gelişimini kolaylaştırırlar. Devletler sınırlama ve istisna hükümleri koyarken, bunları kamu düzeni, kamu güvenliği, sağlık veya başkalarının hakları ve özgürlükleri gibi meşru gerekçelerle gerekçelendirmelidir (Thoreson, 2018). Bununla birlikte, devletler bu sınırlandırmaları hak ihlallerini haklı çıkarmak için kullanabilmekte ve böylece insan hakları normlarını zayıflatabilmektedir. Uluslararası insan hakları hukuku ve iç hukuktaki sınırlama hükümleri, devletlerin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmalarına olanak tanıyabilmekte ve devletlere bu yasal gerekçeleri kullanarak insan haklarını ihlal etme fırsatı verebilmektedir.

2.3. Farklı İnsan Hakları Kuşakları ve İnsan Hakları Hiyerarşisi

İnsan hakları normları arasındaki hiyerarşinin varlığına dair bir diğer argüman ise farklı insan hakları kuşaklarına bağlı olarak ortaya çıkan hiyerarşidir. İHEB'i takiben Komisyon, Bildirge'nin geniş ilkelerini daha spesifik bir listede tek bir belge şeklinde hazırlama zorluğuyla yüzleşti. Bu zorluktan dolayı Komisyon, Bildirge'de sayılan hakları iki kategoriye ayırmaya karar vermiş ve bunları, MSHS ve ESKHS olarak iki farklı sözleşme şeklinde yayınlamıştır (Wuerffel, 1998, s. 369). Birinci kuşak haklar olarak tanımlanan siyasi ve medeni haklar genel olarak, ikinci kuşak haklar olan sosyal ve ekonomik haklara göre daha öncelikli konumlandırılmakta, daha çok arzu edilen hedefler olarak görülmekte ve sosyal ve ekonomik haklardan daha yüksek bir muameleyi hak ettikleri düşünülmektedir. Buna karşın sosyal ve ekonomik haklar sıklıkla ikinci sınıf haklar olarak görülmekte, siyasi ve medeni haklardan daha az öneme sahip oldukları düşünülmektedir (Donnelly, 2003; Klotz, 2012, s. 2; Nickel, 2005). Siyasi ve medeni haklar ile sosyal ve ekonomik haklar arasındaki bu ayırım, soğuk savaş dönemindeki ideolojik rekabetin etkisiyle de derinleşmiştir. Soğuk savaş döneminde komünist ve kapitalist blok siyasi ve medeni haklar ile ekonomik ve sosyal hakların statüsü üzerinden ideolojik bir rekabet yürütmüştür. Komünist blok sosyal ve ekonomik hakların önemini vurgularken kapitalist blok siyasi ve medeni hakları ideolojik olarak ön plana çıkartmış ve iki farklı kuşak arasında uluslararası düzeyde ideolojik çatışmalardan kaynaklanan bir haklar hiyerarşisi oluşturmuşlardır (Donnelly, 1998, s. 7; Klotz, 2012, s. 2). Etzioni (2010, s. 101)

devletlerin insan hakları kuşaklarına farklı yaklaşımlar sergilemelerinin kültürel ve siyasi farklılıklardan da kaynaklandığını belirtmiş; Doğu Asya toplumlarının sosyoekonomik haklara medeni ve politik haklardan daha çok önem verdiklerini ve bu sayede en azından sosyoekonomik kalkınmaya odaklandıklarını, Amerikalıların ise medeni ve siyasi hakları ön plana çıkardıklarını iddia etmiştir.

Daha önce de belirtildiği üzere İHEB’de listelenen hakların önceliklendirilmesine dair mevcut bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bildirge, devletlerin her insana insan olduğu için verilen hakların tanımlanabildiğinin kanıtıdır. Ancak, aynı zamanda Bildirge, uluslararası toplumun insan haklarını hiyerarşik bir sıralamaya koymak istemediğinin de kanıtıdır. Bununla birlikte iki ayrı sözleşmenin onaylanması, sivil ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasındaki ilişkiye dair birtakım soruların yöneltilmesine de sebep olmuştur. Birçok akademisyen, araştırmacı, insan hakları savunucusu MSHS kapsamında korunan hakların, ESKHS kapsamında korunan haklara karşı üstünlüğü olup olmadığı sorusunu yöneltmiştir. Sözleşmelerin devletlere yüklemiş olduğu yükümlülükler de büyük ölçüde bu soruların yöneltilmesine sebep olmuştur. Bir devlet MSHS’yi onayladıktan sonra, Sözleşme, devletin kendi yetki alanındaki tüm bireylere Sözleşme’de tanınan hakları sağlamasını talep eder. Buna karşın ESKHS’nin devletlere yüklediği yükümlülükler MSHS’ye kıyasla daha az katıdır ve devletin gerekli adımları atmasını ve Sözleşme kapsamındaki hakların gerçekleştirilmesini ve korunmasını gerekli olan kaynakların sağlanmasına bağlı olarak zamana yaymaktadır. MSHS tarafından talep edilen daha katı yükümlülükler, bu Sözleşme’de yer alan hakların ESKHS içindeki haklardan daha değerli olduğunun öne sürülmesine de neden olmuştur (Wuerffel, 1998, s. 369).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, MSHS’ye taraf olan tüm ülkelerin İnsan Hakları Komitesi’ne hakların nasıl uygulandığı konusunda düzenli raporlar sunmasının yanı sıra Komite isteklerine ve endişelerine de yanıt vermesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca sosyal ve ekonomik hakların birçok hükümet tarafından garanti altına alınamayacak kadar maddi kaynak gerektirdiği savunulmaktadır. Sosyal ve ekonomik hakların garanti altına alınmasındaki ekonomik yüklerin beraberinde getirdiği bu zorluktan dolayı bu hakların insan hakları olamayacakları dahi savunulmaktadır (Klotz, 2012, s. 71). Diğer yandan, bazı devletlerin bu hakları gerçekçi bir şekilde teşvik edecek bir konumda olmayabileceği de kabul edilip Sözleşme’nin devletlere yüklediği yükümlülüklerin zaman içerisinde gerçekleştirilmesine izin verilmektedir. Başka bir deyişle, Sözleşme, devletlerin bu hakları kendi durumlarına uygun şekilde gerçekleştirme yolunda ilerlemelerini sağlar (Wuerffel, 1998). Ayrıca Donnelly (2013), bir takım insan hakları için daha iyi gözlem kayıtları tutulabilmesi nedeniyle devletlerin özellikle bu hakları daha çok vurguladıklarını iddia etmektedir. Bazen devletler kayıtları tutulabilen ve gözlemlenen hakların korunması ve uygulanması yoluyla daha iyi insan hakları karnesi elde edebilecekleri için bu hakları öne çıkarabilirler (Wuerffel 1998, s. 400). Bu bağlamda devletler, siyasi ve medeni haklara söylemlerinde veya uygulamalarında daha fazla ağırlık verebilmektedir. Ayrıca ekonomik hakların gerçekleştirilmesinin uzun süreye yayılmasının ön kabulü ve kaynakların yetersizliğinin sosyal ve ekonomik hakların güvence altına alınamamasının geçerli bir özrü olarak kabul edilmesi genelde devletlerin bu alanlardaki hak ihlallerini daha kolay dile getirmelerine sebep olurken, siyasi ve medeni hak ihlallerini de tabu haline getirebilmektedir.

Devletler genelde insan haklarını uygularken daha az kaynak kullanmayı gerektirecek haklara öncelik vermeyi tercih edebilmektedir. Bu bağlamda kaynak yetersizliği sadece insan

haklarının ne şekilde uygulanacağını değil hangi haklara uygulamada öncelik verileceğini de etkilemektedir (Quintavalla ve Heine, 2019, s. 683). İnsan hakları devlet aracılığıyla uygulanır ve uygulanmaları için sadece maddi değil, manevi ve politik sermaye de gerekir.⁷ Bu kaynakların sınırlı olduğu ve insan haklarını bütünsel olarak uygulamak için yetersiz kaldığı göz önüne alındığında, kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilebilmesi için çeşitli hakların derecelendirilmesi kaçınılmazdır (Etzioni, 2010, s. 100). Bu bağlamda sadece devletlerin değil devlet dışı örgütlerinin uygulamalarının da birincil nesil hakları ikincil nesil haklara tercih ettiği görülmektedir. Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi örgütlerin faaliyet alanları birinci nesil haklara odaklanmakta olup ikinci ve üçüncü nesil haklar bu örgütler tarafından göz ardı edilmektedir (Farer, 1992, s. 117-118). Bunda genel olarak ikinci ve üçüncü nesil hakların normatif olarak birinci nesil haklardan daha düşük bir derecede bulunduğu inancından ziyade ikinci ve üçüncü nesil hakların izlenmesindeki zorluklar rol oynamaktadır.

Bir devletin yasama, yürütme veya yargı organı medeni ve siyasi hakların daha önemli olduğuna inanıyorsa, iç hukuk uygulamalarında da bu hakları daha önemli haklar olarak benimseyebilir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların aşamalı olarak gerçekleştirilebilecekleri düşünüldüğünden, temel haklar arasında açık bir şekilde ayrımcılık yapıldığı söylenebilir. Hakları aşamalı olarak ve ihtiyaca bağlı bir önem sırasına göre gerçekleştirmenin, tüm hakları aynı anda gerçekleştirmeye çalışmaktan daha az külfetli olabileceği doğrudur (Lee, 2020). Bununla birlikte, bu yaklaşım içinde tehlikeler barındırabilir, çünkü üst norm haklarının tanımlanması ve ayırt edilmesi, daha önce işaret edilen öznellik ile yakinen ilintilidir. Farklı hakların çatışan doğaları nedeniyle insan haklarına eşit muamele etmek imkânsız olsa da insan haklarının öznel hiyerarşik bir yapıya bağlı kalınmadan, duruma bağlı değerlendirmelerle gerçekleştirilmeleri gerekmektedir.

3. Sonuç

Egemen devletlerin ortak iradeleriyle oluşturduğu uluslararası hukuk normları arasında, iç hukuktaki gibi bir normlar hiyerarşisinin olup olmadığı öğretide tartışmalı olsa da, devletlerin uygulamalarıyla insan hakları normları arasında böyle bir hiyerarşik ilişki oluşturulduğundan bahsedilebilir. Çeşitli haklar arasında hiyerarşik bir ayırım yapmak veya bunların birbirlerine karşı göreceli durumlarını incelemek teorik açıdan uluslararası insan hakları normlarının en önemli ilkelerinden biri olarak kabul edilen bölünmezlik ilkesine aykırıdır. Ancak insan haklarının bölünmezlik ilkesi, devletlerin karşılaştığı insan hakları ihlallerine ve bu ihlallerle başa çıkmanın farklılıklarına bağlı olarak, ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. İnsan hakları arasında bir hiyerarşi olduğunu destekleyen argümanları incelediğimizde gerek temel haklarla olağan haklar arasındaki ayırma ve derogasyon hükümlerine dayalı argümanlar gerekse farklı insan hakları kuşakları arasındaki farklılıklara dayalı argümanlar ikna edici değildir. Hakların öncelenmesinin bu argümanlardan ziyade, aslında bağımsız devletlerin içinde buldukları sosyokültürel, siyasi ve ekonomik çerçeve tarafından şekillenen nesnel algılarla oluştuğunu söyleyebiliriz. Örneğin, egemen bir devlet ikinci kuşak hakları birinci kuşak haklar

⁷ Etzioni, insan haklarının uygulanması için gerekli olan kaynakların sadece ekonomik varlıklar ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda bu kaynakların manevi ve politik sermayeyi de içerdiğini belirtir. Manevi sermaye, toplumda saygınlığı olan kanaat önderlerinin ahlaki otoritelerini kullanarak kamuoyunun insan haklarının uygulanması için desteğini alabilmesi; siyasi sermaye ise yasa koyucuların seçmenlerin ve grupların desteğini toplayabilme yeteneğidir

kadar önemli görmesine rağmen kaynak yetersizliğinden dolayı bu hakları uygulayamayabilmektedir. Aynı şekilde bazı olağanüstü durumlarda birtakım siyasi ve medeni hakların gerçekleştirilmesi, siyasi olarak çok ağır sonuçlara yol açabileceği için bu hakların gerçekleştirilmesi ötelenebilmektedir. Bu bağlamda teorik ve pratik düzlemdeki bu tartışmalardan ziyade, insan hakları arasındaki hiyerarşiyi anlamlandırmak için insan haklarının farklı devletler tarafından öznel olarak nasıl algılandığına ve materyal çıkarılara göre düzenlenmeleri gerektiğine odaklanılmalıdır. Aktörler öznel algılarına bağlı olarak, kültürel, sosyal ve ekonomik bağlamlarından dolayı insan haklarını önem derecelerine göre sıralamaktadır. Her ne kadar aktörlerin amaçları insan haklarını hiyerarşik bir sıraya koymak değilse de ve bu gibi davranışlara farklı sebeplerle zorlanmış olabilseler de, devletlerin yaptığı bu önceliklendirmeler teorik olarak var olmayan hiyerarşileri zamanla ortaya çıkabilmektedir. Daha da önemlisi, devletlerin bu pratikleri uzun vadede uluslararası temayül hukukunu da etkileyebilmektedir. İnsan hakları normlarının ve standartlarının gelişimi aşamalı ve dinamik bir süreç olup insan hakları normlarının uygulanması zaman içinde insan hakları normlarının evrimleşmesine de katkıda bulunmaktadır.

İnsan haklarının hiyerarşik bir yaklaşımla belirli bir sıraya konularak uygulanması her ne kadar bölünmezlik ilkesini ihlal edeceği gerekçesiyle şüpheyle karşılanırsa da, belirli yasal ve siyasal sorunlara etkili çözümler getirmek için hakların sıralandırılması kaçınılmazdır. Modern toplumlarda belirli koşullar altında çatışan iki haktan -ifade özgürlüğü ve din özgürlüğü gibi- hangi hakkın geçerli olacağını belirlemek için dahi birtakım kriterler bulmak zorunda kalılabilmektedir. Aynı zamanda insan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması için gerekli olan kaynakların kıtlığı nedeniyle, bazı hakların görece kademeli uygulanması gerekliliği, hakların sıralanması ve hangi hakların diğerlerinden daha fazla veya daha önce desteklenmesi gerektiği yönünde kararlar alınması şart olur. Hakların bu şekilde sıraya konularak uygulanması, uygulamada önceliklendirilmeyen hakların normatif olarak değersizleştirilmesi veya insan hakları normlarının zayıflatılması anlamına gelmemekte, bilakis daha etkin bir insan hakları uygulamasının önünü açmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazar, makalenin tamamına yalnız kendisinin katkı sağlamış olduğunu beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

Kaynakça

- An-Naim, A. (2002). *Cultural transformation and human rights in Africa*. London and New York: Zed Books.
- Benhabib, S. (2004). *The rights of others: Aliens residents and citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brauch, J. A. (2004). The margin of appreciation and the jurisprudence of the European Court of Human Rights: Threat to the rule of law. *Columbia Journal of European Law*, 11(1), 113-150. Retrieved from <http://blogs2.law.columbia.edu/cjel/>
- Brems, E. (2003). The margin of appreciation doctrine of the European Court of Human Rights: Accommodating diversity within Europe. In D. P. Forsythe and P. C. McMahon (Eds.), *Human rights and diversity: Area studies revisited* (pp. 81-110). London: University of Nebraska Press.
- Brockett, C. (1978, August-September). *A hierarchy of human rights*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, New York. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED161787.pdf>
- Deveaux, M. (2009). Normative liberal theory and the bifurcation of human rights. *Ethics & Global Politics*, 2(3), 171-191. <https://doi.org/10.3402/egp.v2i3.2055>
- Donnelly, J. (1999). Human rights and Asian values: A defense of western universalism. In J. R. Bauer and D. Bell (Eds.), *The East Asian challenge for human rights* (pp. 60-87). New York: Cambridge University Press.
- Donnelly, J. (2007). The relative universality of human rights. *Human Rights Quarterly*, 29(2), 281-306. Retrieved from <https://www.jstor.org>
- Donnelly, J. (2013). *Universal human rights in theory and practice*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Dubinsky, P., Higgins, T., Rosenfeld, M., Waldron, J. and Teitel, R. (1999). What is a human right? Universals and the challenge of cultural relativism. *Pace International Law Review*, 11(1), 107-159. Retrieved from <https://digitalcommons.pace.edu>
- Etzioni, A. (2010). Life: The most basic right. *Journal of Human Rights*, 9(1), 100-110. Retrieved from <https://www.tandfonline.com>
- Farer, T. (1992). The hierarchy of human rights. *American University International Law Review*, 8(1), 115-119. Retrieved from <http://digitalcommons.wcl.american.edu/auilr>
- Gerards, J. (2011). Pluralism, deference and the margin of appreciation doctrine. *European Law Journal*, 17(1), 80-120. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2010.00540.x>
- Gross, O. and Aolain, N. (2001). From discretion to scrutiny: Revisiting the application of the margin of appreciation doctrine in the context of article 15 of the European Convention on Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 23, 625-649. Retrieved from <https://www.jstor.org>
- Hafner-Burton, E., Helfer, L. and Fariss, C. (2011). Emergency and escape: Explaining derogations from human rights treaties. *International Organisation*, 65(4), 673-707. doi:10.1017/S002081831100021X
- Hannum, H. (2016). Reinvigorating human rights for the twenty-first century. *Human Rights Law Review*, 16, 409-451. doi:10.1093/hrlr/ngw015
- Hutchinson, M. (1999). The margin of appreciation and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. *International and Comparative Law Quarterly*, 48(3), 638-650. Retrieved from <https://www.jstor.org>
- Ibhawoh, B. (2000). Between culture and constitution: Evaluating the cultural legitimacy of human rights in the Africa state. *Human Rights Quarterly*, 22(3), 838-860. Retrieved from <https://www.jstor.org>
- Ignatieff, M. (2001). *Human rights as politics and idolatry*. Princeton: Princeton University Press.

- Jootaek, L. (2020). Paradox of hierarchy and conflicts of values: International law, human rights, and global governance. *Northwest Journal of Human Rights*, 18(1), 73-72. Retrieved from <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njihr/>
- Joseph, S. and Kyriakakis, J. (2010). The United Nations and human rights. In S. Joseph and A. McBeth (Eds.), *Research handbook on international human rights law* (pp. 1-36). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Klotz, L. C. (2012). A hierarchy of human rights: An analysis of the challenges facing the right to food. *A Journal of Human Rights*, 2(1), 1-12. Retrieved from <http://blogs.webster.edu/humanrights>
- Klein, E. (2008). Establishing a hierarchy of human rights: Ideal solution or fallacy. *Israel Law Review*, 41(3), 477-488. <https://doi.org/10.1017/S0021223700000327>
- Koji, T. (2001). Emerging hierarchy in international human rights and beyond: From the perspective of non derogable rights. *European Journal of International Law*, 12(5), 917-941. Retrieved from <http://www.ejil.org>
- Koskeniemi, M. (1997). Hierarchy in international law: A sketch. *European Journal of International Law*, 8(4), 566-582. doi:10.1093/oxfordjournals.ejil.a015607
- Kratochvíl, J. (2011). The inflation of the margin of appreciation by the European Court of Human Rights. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 29(3), 324-357. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/home/nqh>
- Lee, J. (2020) Paradox of hierarchy and conflicts of values: International law, human rights, and global governance. *Northwestern Journal of Human Rights*, 18(1), 73-92. Retrieved from <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu>
- Lenzerini, F. (2014). *The culturalisation of human rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Meron, T. (1986). On a hierarchy of international human rights. *The American Journal of International Law*, 80(1), 1-23. Retrieved from <https://www.jstor.org>
- Montgomery, D. J. (2002). Is there a hierarchy of human rights? *Journal of Human Rights*, 1(3), 373-385. <https://doi.org/10.1080/14754830210156607>
- Mutua, M. (2016). *Human rights standards. Hegemony law and politics*. New York: SUNY Press.
- Müller, S. F. (2019). The hierarchy of human rights and the transcendental system of right. *Human Rights Review*, 20(1), 47-66. <https://doi.org/10.1007/s12142-018-0537-z>
- Nickel, J. (2005). Poverty and rights. *The Philosophical Quarterly*, 55(220), 385-403. <https://doi.org/10.1111/j.0031-8094.2005.00406.x>
- Quintavalla, A. and Heine, K. (2019). Priorities and human rights. *The International Journal of Human Rights*, 23(4), 679-697. <https://doi.org/10.1080/13642987.2018.1562917>
- Rawls, J. (1999). *The law of peoples*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sangiavonni, A. (2017). *Humanity without dignity. Moral equality, respect and human rights*. Cambridge: Harvard University Press.
- Shue, H. (1980). *Basic rights. subsistence, affluence, and U.S. foreign policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Thoreson, R. (2018). The limits of moral limitations: Reconceptualising morals in human rights law. *Harvard International Law Journal*, 59(1), 197-244. Retrieved from <https://harvardilj.org>
- Uluslararası İnsan Hakları Konferansı Nihai Senedi, Tahran, 1968. BM Doc. A / CONF. 32/41 at 3 Erişim adresi: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/l2ptichr.htm>
- Vašák, K. (1977). Human rights: A thirty-year struggle: The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*, 11, 29-32.
- Wuerffel, K. (1998). Discriminating among rights? A nation's legislating a hierarchy of human rights in the context of international human rights customary law. *Valparaiso University Law Review*, 33(1), 369-412. Retrieved from <https://heinonline.org/>

HUMAN RIGHTS NORMS AND HIERARCHY OF HUMAN RIGHTS

EXTENDED SUMMARY

Objective

This article aims at examining the arguments on why states prioritize certain rights over others. It provides an answer to the question of whether there is a hierarchy between the human rights norms focusing on three different arguments, namely, differences between basic human rights and fundamental rights, the speciality of the non-derogatory rights, and different generations of human rights.

Literature

Scholars analyzing the hierarchy of human rights norms focuses on the non-derogative aspect of human rights and the generational differences between the so-called first generation (civil and political rights), second-generation (economic, social, and cultural rights), and third-generation (solidarity rights). Some scholars also attempt to identify a hierarchy of human rights distinguishing between fundamental and ordinary rights based on a supposed substantive difference between the two. There are also studies looking at implementing human rights to identify the emerging hierarchies of human rights. This article provides an overview of these alternative explanations concerning the hierarchy of human rights norms to contribute to our knowledge about the causes of emerged human rights hierarchies.

Methodology

This article analyses the arguments on the hierarchy of human rights applying a qualitative descriptive approach and comparing diverse scholarly works from the field. To give a comprehensive overview of the primary debates on the hierarchy of human rights, this article examines the theoretical and empirical literature focusing on three different arguments on the hierarchy of rights.

Results and Conclusions

One might argue that theoretically, there is no hierarchy among human rights norms, but a closer look at the human rights practices reveals that a hierarchy among human rights exists for different reasons, and actors prioritize certain rights over others. Three different arguments stand out in the debate on the hierarchy of rights. First and foremost, the search for a hierarchy focuses on the differences between basic human rights and fundamental rights. Secondly, the non-derogatory rights are considered as evidence for a hierarchy between the human rights norms. In addition, the hierarchy emerging between different generations of human rights is given as a piece of evidence for a hierarchy between the human rights norms.

The examination of the arguments claiming that there is a hierarchy between human rights -the arguments that distinguish between fundamental rights and ordinary rights, non-

derogatory rights, and those that draw a line between different human rights generations- is not convincing. Mostly, actors tend to regulate the application of human rights according to their interests and capabilities. Thus, human rights are not ranked based on their normative importance or historical development but instead based on the sovereign states' prioritization of certain rights over others due to their capacities, capabilities, or socio-cultural realities. Human rights practices are shaped by sovereign states' socio-cultural and economic frameworks, rather than explanations based on the relationship between fundamental rights and ordinary rights, non-derogatory rights, and rights of different generations. It is almost an inevitable need to prioritize certain rights over others considering the different material capacities and socio-cultural framework of sovereign states. However, states should not use this as an excuse merely to limit, violate or weaken human rights.